

Вплив добросовісної економічної експертизи на ефективність антимонопольної (конкурентної) політики України

Олена Морозова ¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.03.2025	Економіка	339.137.025:343.98

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17936143>

Анотація. Метою дослідження є науково обґрунтувати, як добросовісність та методологічна якість економічної експертизи впливає на точність встановлення шкоди конкуренції, вибір засобів реагування та стійкість рішень антимонопольного органу і судового контролю в Україні в умовах воєнних шоків після лютого 2022 року. Об'єктом дослідження є процес підготовки та використання економічної експертизи у справах щодо концентрацій, узгоджених дій і зловживання домінуванням, які розглядаються антимонопольним органом і судами, включно з даними, моделями, припущеннями та процедурами їхньої перевірки. Визначено роль добросовісної економічної експертизи як центрального елементу доказовості антимонопольної (конкурентної) політики, який забезпечує коректне встановлення причинно-наслідкових зв'язків між поведінкою компаній і наслідками для цін, якості, вибору та інновацій. Обґрунтовано, що на ринках із високою складністю, зокрема цифрових та інноваційно-інтенсивних, критичним є перехід від формальної аргументації до відтворюваних розрахунків, прозорих припущень, аналізу чутливості та перевірки альтернативних пояснень, що прямо підвищує стійкість рішень антимонопольного органу у судовому контролі. Доведено, що актуальність проблеми посилюється масштабами контролю концентрацій, адже за статистикою Організації економічного співробітництва та розвитку переважна більшість злиттів у юрисдикціях світу дозволяється безумовно, тоді як частка втручань є малою, що підвищує саму ціну кожної помилки економічної оцінки. Встановлено, що результати ретроспективних досліджень підтверджують ризик негативних ефектів навіть у дозволених угодах, зокрема у значній частці оцінок фіксується зростання цін після горизонтальних злиттів, що вимагає посилення стандартів економічного аналізу та доброчесності експертних висновків. Охарактеризовано практичну роль економічної експертизи у конструюванні засобів реагування, включно з висновками про неоднакову результативність різних типів зобов'язань і потребу у реалістичній перевірці їхньої виконуваності та здатності відновлювати конкуренцію. Окремо встановлено, що для України після повномасштабного збройного вторгнення російської федерації у лютому

¹ ORCID ID 0000-0001-8208-6511

кандидат економічних наук

кафедра підприємництва та маркетингу,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

(м. Івано-Франківськ, Україна)

2022 року добросовісна економічна експертиза набуває додаткового значення через військові шоки, дефіцити та логістичні розриви, які ускладнюють відокремлення об'єктивних витратних чинників від антиконкурентної поведінки.

Ключові слова: антимонопольна політика, конкурентна політика, економічна експертиза, добросовісність, контроль, ретроспективні оцінки, засоби реагування, економічний розвиток, Антимонопольний комітет, інновації, цифрові ринки

The impact of good faith economic expertise on the effectiveness of antitrust (competition) policy of Ukraine

Abstract. The purpose of the study is to scientifically substantiate how the good faith and methodological quality of economic expertise affect the accuracy of establishing harm to competition, the choice of response measures and the stability of decisions of the antitrust authority and judicial control in Ukraine in the context of military shocks after February 2022. The object of the study is the process of preparing and using economic expertise in cases of concentrations, concerted actions and abuse of dominance, which are considered by the antitrust authority and courts, including data, models, assumptions and procedures for their verification. The role of good faith economic expertise as a central element of the evidence of antitrust (competition) policy, which ensures the correct establishment of cause-and-effect relationships between the behavior of companies and the consequences for prices, quality, choice and innovation, is determined. It is argued that in markets with high complexity, in particular digital and innovation-intensive ones, the transition from formal argumentation to reproducible calculations, transparent assumptions, sensitivity analysis and testing of alternative explanations is critical, which directly increases the stability of the antitrust authority's decisions in judicial review. It is proven that the relevance of the problem is enhanced by the scale of merger control, because according to statistics from the Organization for Economic Cooperation and Development, the vast majority of mergers in jurisdictions around the world are permitted unconditionally, while the proportion of interventions is small, which increases the very cost of each error in economic assessment. It is established that the results of retrospective studies confirm the risk of negative effects even in permitted transactions, in particular, a significant proportion of assessments record price increases after horizontal mergers, which requires strengthening the standards of economic analysis and the integrity of expert opinions. The practical role of economic expertise in designing response measures is described, including conclusions about the unequal effectiveness of different types of obligations and the need for a realistic test of their enforceability and ability to restore competition. It is separately established that for Ukraine, after the full-scale armed invasion of the Russian Federation in February 2022, good faith economic expertise acquires additional importance due to military shocks, shortages and logistical gaps, which make it difficult to separate objective cost factors from anti-competitive behavior.

Keywords: antitrust policy, competition policy, economic expertise, good faith, control, retrospective assessments, response measures, economic development, Antimonopoly Committee, innovations, digital markets.

Вступ

Актуальність проблеми. Конкурентні справи майже завжди стосуються причинно-наслідкових зв'язків, наприклад, чи справді певна поведінка компанії підвищила ціни, знизилася якість, обмежила вибір, або заблокувала інновації, і чи це сталося саме через зловживання ринковою владою, а не через зовнішні фактори. Без добросовісної експертизи рішення можуть бути або надто м'якими, коли порушення залишається фактично без наслідків і ринок не отримує сигналу про невідворотність

відповідальності, або надто жорсткими, коли санкції і приписи карають не порушення, а нормальну конкуренцію, і тоді бізнес починає уникати законних стратегій, бо боїться помилкового переслідування. Добросовісність тут означає не просто формальну правильність розрахунків, а незалежність, прозорість припущень, перевірка даних, чесне представлення невизначеностей, і готовність пояснити результат так, щоб його могли критично оцінити інші фахівці, суд, ринок, і суспільство. Якісна експертиза підвищує легітимність антимонопольних рішень, бо вони сприймаються як справедливі, обґрунтовані, і пропорційні, а це безпосередньо впливає на виконання рішень, на рівень добровільного дотримання правил, і на зниження кількості затяжних спорів. Вона також зменшує ризик регуляторних помилок, які дорого коштують економіці, адже помилка в оцінці ринкової влади, бар'єрів входу, або ефектів від злиття може закріпити монополізацію на роки, або навпаки, зірвати угоду, яка могла б принести споживачам вигоди. Коли економічний аналіз зроблений добросовісно, антимонопольний орган отримує можливість точніше визначити проблему, підібрати інструмент впливу, і обрати такі зобов'язання або приписи, які відновлюють конкуренцію, а не створюють нові викривлення, тому ефективність політики стає не декларацією, а практичним результатом у цінах, якості, виборі, і темпах розвитку ринків

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науково-практичному дискурсі економічна експертиза розглядається як інструмент, що поєднує контрольні, доказові та управлінські функції, а її якість прямо впливає на коректність висновків і результативність рішень, які ухвалюються на основі експертних матеріалів [1-11]. Наприклад, З. Литвин [1] трактує економічну експертизу як пріоритетну форму фінансового контролю на підприємствах і підкреслює її практичну цінність для виявлення фінансових порушень, підтвердження реальності господарських операцій та забезпечення належної доказової бази для управлінських висновків. Ю. Пацкан [2] аналізує генезу форензик-діагностики й аудиту діяльності суб'єкта господарювання та демонструє еволюцію підходів до виявлення економічних зловживань, а також до формування доказів, які мають витримувати перевірку у конфліктних ситуаціях. О. Хомутенко [3] розглядає судову економічну експертизу як регіональний інструмент підтримки управлінських рішень, акцентуючи на тому, що експертиза може виконувати функцію інфраструктури довіри, коли суб'єкти господарювання і органи влади потребують незалежного економічного підтвердження для ухвалення рішень. О. Шушко [4] розглядає економічну експертизу як інструмент забезпечення економічної безпеки національної економіки, підкреслюючи, що експертні процедури можуть виступати механізмом раннього виявлення загроз і мінімізації втрат від економічних правопорушень. А вот, Я. Мулик [5] аналізує нормативно-правове забезпечення економічної експертизи, визначає проблеми чинного регулювання та обґрунтовує напрями його вдосконалення.

Метою дослідження є науково обґрунтувати, як добросовісність та методологічна якість економічної експертизи впливає на точність встановлення шкоди конкуренції, вибір засобів реагування та стійкість рішень антимонопольного органу і судового контролю в Україні в умовах воєнних шоків після лютого 2022 року. Об'єктом дослідження є процес підготовки та використання економічної експертизи у справах щодо концентрацій, узгоджених дій і зловживання домінуванням, які розглядаються антимонопольним органом і судами, включно з даними, моделями, припущеннями та процедурами їхньої перевірки.

Результати

Добросовісна економічна експертиза являється одним із ключових чинників того, чи антимонопольна (конкурентна) політика реально підвищує добробут суспільства, чи перетворюється на формальну процедуру з високим ризиком помилок. Причина

проста, будь-яке антимонопольне рішення фактично є рішенням про причинно-наслідковий зв'язок, тобто про те, що було б з цінами, якістю, інноваціями та вибором споживачів без певної угоди, злиття, ексклюзивного контракту або поведінки домінуючої компанії. Відтак, це завжди контрфактична логіка, і саме тут економічна експертиза формує доказову базу, від вибору ринку та меж заміності до моделювання ефектів і перевірки альтернативних пояснень. Не випадково регулятори оновлюють методологічні рамки так, щоб вони краще враховували сучасні ринки, зокрема цифрові та інноваційно-інтенсивні, а також якісні параметри конкуренції, наприклад інновації, якість і надійність постачання. Європейська Комісія у лютому 2024 року ухвалила переглянуте повідомлення щодо визначення ринку, де прямо акцентовано увагу на непрайсових параметрах і кількісних техніках у визначенні ринку та часток [12]. Разом із цим, наприклад, в США, Міністерство юстиції та Федеральна торгова комісія оприлюднили керівні принципи злиттів від 18 грудня 2023 року, у структурі яких окремо виділено блок аналітичних, економічних та доказових інструментів, що підкреслює, що без добросовісної економічної аргументації сучасне правозастосування стає слабким у суді та вразливим до помилок (табл.1).

Таблиця 1. Досвід США щодо здійснення добросовісної економічної експертизи в контексті протидії появи монополії

Практика у США	Як забезпечують добросовісність економічної експертизи	Ефект для протидії появи монополії
Економісти як частина команди з перших етапів справи	Економічні фахівці працюють паралельно з юристами від моменту попереднього відбору справи, вони формулюють перевірювані гіпотези шкоди, визначають план збору даних, і одразу закладають перевірку альтернативних пояснень. Ключовим є вимога, щоб висновки впливали з фактів, а не з бажаного результату, тому в аналізі фіксуються припущення, межі застосовності та джерела даних	Раніше виявляються операції та практики, які реально можуть створити або посилити ринкову владу. Зменшується ризик пропустити небезпечну концентрацію, а також ризик витратити ресурси на справи, де домінування не підтверджується економічно
Стандарти доказовості та судова перевірка економічних методів	Експертні моделі і розрахунки готуються з урахуванням того, що їх будуть детально критикувати у суді, тому зростає увага до наукової обґрунтованості методів, якості даних, відтворюваності результатів і логічного зв'язку між спостереженнями та висновком. Слабкі місця аналізу, невизначеності й чутливість результатів до припущень описуються прямо, а не приховуються	Менше рішень руйнуються у суді через методологічні помилки, а сильні економічні докази роблять втручання більш точним. Це підвищує ймовірність того, що антиконкурентні дії будуть зупинені швидше, і що домінування не закріпиться через затягування процесів
Поглиблений аналіз злиттів, фокус на ефектах для споживачів і бар'єрах входу	У складних угодах збираються детальні масиви даних про ціни, обсяги, витрати, переключення споживачів, а також аналізуються внутрішні документи компаній, щоб перевірити реальні стимули і плани після злиття. Експертиза не	Запобігають появі монополії ще до її фактичного формування через угоду. Регулятор краще відрізняє злиття, які дають ефективності для ринку, від злиттів, які створюють

	обмежується частками ринку, вона оцінює односторонні ефекти, координаційні ризики, бар'єри входу, і те, як угода змінить конкурентний тиск у короткому та середньому періоді	умови для підвищення цін, зниження якості або витіснення конкурентів
Засоби реагування і перевірка їх реальної дієвості після рішення	Коли справа завершується зобов'язаннями, економічна експертиза перевіряє, чи здатні вони відновити конкурентний тиск, а не просто формально зняти претензії. Велику увагу приділяють життєздатності покупця активів, достатності пакета активів, перенесенню персоналу, доступу до технологій та контрактів, а також контролю виконання	Зменшується ризик, що після дозволеної угоди домінування все одно закріпиться через слабкі або невиконувані зобов'язання. Підвищується ймовірність того, що ринок збереже конкуренцію, а негативні ефекти будуть попереджені, а не лише зафіксовані постфактум

Сформовано автором

Останні дані показують, чому якість експертизи має значення саме сьогодні, адже масштаби роботи з концентраціями величезні, а частка реальних втручань порівняно невелика, що робить кожну помилку особливо дорогою. За спеціальним 10-річним оглядом Організації економічного співробітництва та розвитку, у 2015–2024 рр. у базі CompStats понад 59 юрисдикцій зафіксували більш ніж 95 тис. повідомлень про злиття і близько 91 тис. рішень, при цьому 97,98 % операцій були дозволені безумовно, 1,76 % дозволені за умов виконання зобов'язань, а лише 0,25 % були заборонені або оскаржені, ще 0,65 відсотка були відкликани сторонами [13]. Відтак, це по суті й означає, що система майже завжди працює в режимі швидкого сортування і відсікання, і саме економічна експертиза визначає, які справи переходять із первинного фільтра у поглиблене дослідження, а які ні. Дуже показовий приклад дає Європейська Комісія, де за підсумками 2024 року зафіксовано 398 рішень у сфері контролю злиттів, із них 351 у спрощеній процедурі, частка спрощених рішень становила 88 %, а індикатор частоти втручань був 2,5 %. За такої архітектури добросовісність експертизи означає не тільки коректність моделей, а і дисципліну роботи з даними, чіткі припущення, аналіз чутливості, відтворюваність розрахунків та прозору логіку висновків, оскільки регулятор фактично має приймати рішення у великому потоці справ, а бізнес і суди вимагають перевірюваних обґрунтувань (табл.2).

Таблиця 2. Роль якості експертизи на антимонопольну (конкурентну) політику

Компонент якості експертизи	Вплив на антимонопольну, конкурентну, політику
Достовірність даних і відтворюваність розрахунків	Коли дані повні, перевірені і репрезентативні, а розрахунки можна повторити з тим самим результатом, знижується ризик помилкових висновків про шкоду конкуренції. Це прискорює розгляд справ, підвищує довіру до рішення і зменшує ймовірність того, що суд скасує висновки через методологічні слабкості
Прозорість припущень і аналіз чутливості	Якісна експертиза відкрито показує, які припущення зроблено щодо попиту, витрат, бар'єрів входу, поведінки конкурентів і споживачів, і що станеться з висновком при зміні цих припущень. Це дозволяє відрізнити надійний результат від такого, який тримається лише на одному зручному сценарії, і підтримує пропорційність втручання, зокрема розмір штрафу або масштаб зобов'язань

Коректна контрфактична логіка, що було б без порушення або без злиття	Антимонопольні рішення завжди відповідають на питання про альтернативний сценарій, і саме якісна експертиза знижує ризик підміни причин воєнними, логістичними або витратними шоками, чи внутрішніми циклами ринку. Це робить політику точнішою, вона краще карає реальні зловживання і рідше шкодить законній конкуренції та інвестиціям
Незалежність, добросовісність і контроль конфлікту інтересів	Коли експерт не залежить від бажаного результату, не приховує невизначеностей і не відбирає дані вибірково, регулятор отримує надійнішу основу для рішення, а сторони мають менше шансів зруйнувати справу процесуальними аргументами. Це підвищує легітимність політики, стимулює добровільне дотримання правил і зменшує затягування через оскарження, що особливо важливо у кризових умовах та під час відновлення економіки

Сформовано автором

В нашій країні після повномасштабного збройного вторгнення російської федерації у лютому 2022 року роль добросовісної економічної експертизи в антимонопольній (конкурентній) політиці стала ще більш критичною, бо більшість ринкових сигналів змішалися з воєнними шоками, руйнуванням виробничих потужностей, логістики, зміною попиту, дефіцитами та адміністративними обмеженнями, а отже регулятору потрібно науково відокремлювати підвищення цін через об'єктивні витратні чинники від антиконкурентних узгоджених дій, зловживань домінуванням або штучного створення дефіциту, і так само потрібно розрізняти тимчасові кооперації бізнесу, які підтримують постачання та стійкість, від змов, які маскуються під «кризову взаємодію». Антимонопольний комітет України у березні 2022 року публічно надав роз'яснення щодо концентрацій та узгоджених дій під час воєнного стану, щоб зменшити правову невизначеність для бізнесу і зберегти контроль за ризиками монополізації навіть у кризовому режимі. Окремі процедурні паузи у найгостріший період також були, що видно з повідомлення Комітету про поновлення розгляду заяв, поданих у проміжку 30 березня 2022 року і 17 червня 2022 року, що підкреслює важливість ретельного відновлення доказової бази після екстрених рішень. Паралельно із активними бойовими діями, відбувається інституційне «укріплення» інструментів правозастосування, в огляді Організації економічного співробітництва та розвитку зазначено, що після змін законодавства у 2023 році Антимонопольний комітет України затвердив нові підзаконні процедури щодо розрахунку штрафів, перевірок, врегулювання справ, звільнення від відповідальності за програмою пом'якшення відповідальності, що підвищує передбачуваність і якість доказів у суді (рис.1).

В підсумку, зазначимо, що сучасний досвід антимонопольних засобів реагування показує, що навіть при високій дисципліні виконання ціль може не досягатися, Європейська Комісія у фактичній довідці до оцінки засобів реагування в антимонопольних справах за 2003–2022 рр. вказує, що хоча більшість засобів реагування у вибірці були виконані, менш ніж половина були повністю ефективними, і що суто поведінкові засоби реагування виявлялися найменш імовірно одночасно виконаними і ефективними. Отже проблема полягає в самому переході антимонопольної (конкурентної) політики до режиму доказовості, де цінність має не гучність тверджень експерта, а їхня контрольованість як така, відсутність будь-якого конфлікту інтересів, коректність даних, чутливість результатів до припущень, і готовність пояснити суду та суспільству, чому саме такий висновок є найкращим із погляду фактів, а не бажаних результатів, включно з новими ринками, де використовуються технології на базі штучного інтелекту, і де помилки в оцінюванні

можуть надовго «законсервувати» домінування через контроль даних та інфраструктури.

Рис.1. Вплив повномасштабного вторгнення на здійснення добросовісної економічної експертизи

Сформовано автором

Висновки

Підсумовуючи, зазначимо, що саме добросовісна економічна експертиза являється не допоміжним елементом, а центральним механізмом, який робить антимонопольну, конкурентну, політику результативною, справедливою і стійкою до помилок у реальних умовах сучасних ринків. Саме вона забезпечує коректну контрфактичну логіку, дисципліну роботи з даними, прозорість припущень, відтворюваність розрахунків і перевірку альтернативних пояснень, тому регулятор може відрізнити конкурентні ефекти від зловживань, а суди й суспільство отримують зрозумілу доказову основу рішень. При цьому, якраз саме на фоні великого потоку концентрацій і відносно невеликої частки втручань, а також результатів ретроспектив, які демонструють як ризик негативних цінових наслідків після дозволених угод, так і неоднакову ефективність засобів реагування, цінність добросовісної експертизи зростає, бо вона одночасно підвищує точність відбору проблемних справ і якість зобов'язань, які реально відновлюють конкуренцію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Литвин З.Б. Економічна експертиза як пріоритетна форма фінансового контролю на підприємствах. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 36. С. 123–127.
2. Пацкан Ю. В. Генеза розвитку форензик-діагностики й аудиту діяльності суб'єкта господарювання. *Бізнес Інформ*. Номер 8, 2024. С.326–334.
3. Хомутенко О.В. Судова економічна експертиза як регіональний інструмент підтримки управлінських рішень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. № 20. С. 415-423
4. Шушко О.О. Забезпечення економічної безпеки національної економіки шляхом економічної експертизи: дис. канд. екон. наук: 08.00.03. Запоріжжя, 2019.
5. Мулик Я. І. Нормативно-правове забезпечення економічної експертизи: стан та вдосконалення. *Економіка та суспільство*. Випуск 28, 2021. С. 1–10.
6. Чаговець Л.О. Моделі оцінки та аналізу економічної безпеки підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.11; Харк. нац. екон. ун-т. Харків, 2010. 20 с.
7. Іванков В. Публічні кошти як об'єкт судово-економічної експертизи. *Облік і фінанси*. 2023. № 2(100). С. 54-67.
8. Перезова І.В. Економічна експертиза як специфічна галузь знань. *Економіка: реалії часу*. 2013. № 3. С. 97-105.
9. Перезова, І. В. Місце експертизи в системі удосконалення методології наукових досліджень по галузі 07 «Управління та адміністрування». *Актуальні питання економічних наук*, 2025, (11). <https://doi.org/10.5281/zenodo.15348243>
10. Тимкович П.В. Проведення економічних експертиз з питань відображення підприємствами в бухгалтерському обліку майна, що знаходиться в зоні бойових дій чи на тимчасово окупованій території України. Судова експертиза: проблеми сьогодення та перспективи розвитку: колективна монографія / Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз. Л., 2020. С. 192-197
11. Штангрет А., Силкін О. Безпекові аспекти управління персоналом в умовах гіпердинамічного зовнішнього середовища. № 9(37), 2024. *Наукові інновації та передові технології*. С. 227-237. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9\(37\)-227-237](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-227-237)

12. Report on Competition Policy 2024. [URL:https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52025DC0181](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52025DC0181)
13. Annual Activity Report 2024. [URL:https://commission.europa.eu/document/download/03e7a980-ff13-4a33-bf47-3ac0b94983e1_en?filename=COMP_AAR_2024_annexes_final.pdf](https://commission.europa.eu/document/download/03e7a980-ff13-4a33-bf47-3ac0b94983e1_en?filename=COMP_AAR_2024_annexes_final.pdf)